

Hunfalvy Pál levelei Imre Sándorhoz

HUNFALVY PÁLNAK IMRE SÁNDORHOZ intézett 17 levele és egy levelező-lapja az Imre család levelesládájából került a Ráday Gyűjtemény levéltárába. Itt ez írások az „Imre család levéltára. B. I. 3. Imre I. Sándor levelezése” jelzet alatt találhatók.

E levelek közül az elsőt 1857. tavaszelő 20-án vetette papírra a lelkes tudós, az utolsót pedig harminc esztendővel később, 1887. június 7-én írta az akkor is lankadatlan kedvű kutató és szervező. HUNFALVY e három évtizedének termése annyira ismeretes, hogy fölösleges lenne ez időszak munkásságának részletes jellemzése.

A levelek címzettje, IMRE SÁNDOR, életének nevezetes fordulópontjait érte meg e harminc esztendő alatt. 1857-ben még „Hóldmező-Vásárhelyett” az ev.ref. algimnázium igazgató tanára, 1860-tól a debreceni kollégium egyik latin—görög tanszékén működik, utóbb a teológiai akadémián a magyar nyelv és irodalom előadója. Innen kerül Kolozsvárra 1872-ben, ötvenkétéves korában; az egyetemen a magyar nyelvtudomány és irodalomtörténet egyesített tanszékének első tanára lesz. (Vö. PINTÉR JENŐ: Irodalomtörténet, XXV, 1—9. l.)

HUNFALVYNAK IMRE SÁNDORHOZ írt baráti hangú levelei fényt villantanak írójuk többirányú, fáradhatatlan tevékenységének egy emberöltőnyi időszakára. Értéküket növelik azok a nyilatkozatok, amelyek gazdagítják a tudománytörténet, nevezetesen a nyelvészettörténet egy szakaszára vonatkozó ismereteinket. A hazai finnugor nyelvtudományi munka megszervezője, a nyelvtudomány kiváló művelője a tudomány és nyelvészet fellendítésének általános módszerein töpreng: specializálódást, „munkaosztást” sürget (1., 2., 4., 6., 10. és 11. levél); segítséget kér a magyar nyelvnek a gimnáziumokból való kiszorítása ellen (1. lev.), hangsúlyozza az „irodalom támasztásának” szükségességét. Megismerjük a Magyar Nyelvészet szerkesztése körüli anyagi és más természetű nehézségeket, s a ma százesztendőt betöltött Nyelvtudományi Közlemények első szerkesztőjének tollából tájékozódunk az akkor induló folyóirat előkészítéséről, terveiről.

11 levelet választottam ki közlésre. Megítélésem szerint ezek világítanak rá legjobban HUNFALVY nyelvészeti munkásságára. A többieknek csupán tárgyát jeleztem.

A szöveget betű szerint közlöm. Néha a *C* és *S*-ről nem dönthető el, hogy maiuscula-e, vagy pedig minuscula (pl. az 1857. 9/15-i levélben). Ilyenkor a valószínűbbnek látszó megoldást választottam. — Az sem egészen világos mindig, hogy az ékezetek hosszúak-e avagy rövidek. Az is előfordul, hogy az *ó*, *ű* egyik vesszője ponttá kurtul.

Technikai okokból bekezdést alkalmaztam olyankor is, amikor a levélíró a margóba nyúló „kikezdést” használt (például az 1., 2., 6. levél befejező formulájában, egyik-másik levél szövegének első sorában).

Az írások általában jó állapotban maradtak fenn, csak egyikük hely és év nélküli töredék. Kettő többé-kevésbé megrongálódott (az 1860. május 17-i és az 1862. febr. 7-i keltű). A ki nem következtethető hiányokat [...] -tal jeleztem; az el nem olvasható, de kikövetkeztethető részeket [...] -be, a HUNFALVY által törölt szövegrészeket pedig < > -be tettem.

Az első levélnek címzését is leírtam a teljesség kedvéért. A többi cím közlését nem tartottam szükségesnek, egyik-másik hiányzik is. Megjegyzem, hogy HUNFALVY az 1860. máj. 17. előtti leveleket — feltehetően — mind Hódmezővásárhelyre küldte, — az e dátum utániakat Debrecenbe, az 1873. máj. 17-e után írtakat pedig Kolozsvárra.

Miután a Ráday Gyűjteményben megtaláltam e leveleket, értesültem arról, hogy HUNFALVY életének és munkásságának jeles kutatója, LOVÁNYI GYULA is tudomást szerzett ottlétükről. Megnézni, feldolgozni azonban már nem tudta ezeket az írásokat; várta — mindörökre hiába —, hogy a zimankós időjárást felváltó friss napsütés újra felpezsdítse régi munkabírását, de már nem láthatta meg az alább közölt sorokat.

I.

A magyar gimnáziumokból a magyar nyelven való tanítás leginkább a remek irodalom ürügye alatt rekesztetik ki: irodalmat kell támasztani! A M. Nyelvészetnek ez egyik feladata. A munkaosztás fontossága. — Jó lenne, ha IMRE írna KRÜGER görög nyelvtanáról a Magyar Nyelvészetben.

Pesten 1857 tavaszé 20.

Tekintetes Tanár Úr!

Olvastam tavali isk. tudósítványát „A' határozatlan ígéről és ige-nevekről.” Ennyi mentességet szokott előítéleteinkül <nem> találtam ez újabb időben egy magyarul írt könyvből sem; de annyi könyvismeretet sem a' külföldi nyelvtudományból. Lehetetlen nem öröndenem ezen váratlan-ságon (hadd menjen új de rossz szónak). Hanem ez bajt szerezhet T. urnak, ha enged nekem, föltéve hogy kérésemet helybenhagyja.

T. úr úgy tudja mint én, hogy a' magyar gymnasiumokból a' magyar nyelvöni tanítás leginkább a' remek irodalom ürügye alatt rekesztetik ki: mert a' magyar irodalom semmi eszközt sem mutathat fel a' görög és római tudományra, tehát erre magyarul nem is lehet tanítani. Hála félszeg tudósok-dásunknak, igaz e' vád; de a' belőle vont következtetés a' legsúlyosabb, melyet csak gondolhatni; olyan súlyos, mint dö<dö>ghalál, mely elragadja a' fizsülötteket. Azon kell lennünk, hogy elenyészteszük a' vádat; irodalmat kell támasztani! A' M. Nyelvészetnek ez egyik feladata, de [...] foganattal. De segítsünk hát lassankint:

T. úr igazgatása alatt 5 ember áll, gondolom, mind fiatal. Nem lehetne közöttök olyanféle munkaosztást eszközölni, hogy az egyik a' görög, a' másik a' latin a' harmadik a' magyar nyelvtudományt tegye különös feladatává? 'S Tekintetes úr nem dolgozhatná-e ki a' M. Nyelv. VI. füzet [!] számára, Krüger Griechische Sprachlehre für Schulen, III. kiadásából a' 26. §. 11, 1—14 jegyzeteit? Isméri talán Halder értéközését a' tavali Egri programmá-

ban, Szepesi—Kühner nyelvtanárul? Ebben azt mondja ő, hogy a' magyar nyelvtanítók sokra mentek, ha a' paradigma fordításában Krügernek ezen jegyzeteit használni tudják. — Szeretném, ha T. úr tanítaná őket ezek használatára. Junius elejéig kellene a' cikk, — melyet fájdalom, megjutalmazni nem tudnék. De békopogtatok — szokásom szerint, azt reményelve, hogy T. úr nem haragszik érte.

Tettes Urnak

alázatos szolgája
Hunfalvy Pál
Szervitater 7. sz. a.

[Címzés:]

Tettes Imre Sándor urnak
ev. reform. algymnasium igazgató-tanárának
Hóldmező-Vásárhelyett.

2.

Hatni kell, kiváltképp a protestáns papokra, hogy vegyék kezükbe a tudományt: ki a „remek”, ki a sémi, ki a magyar nyelvészetet,¹ ki a teológiai szakot.

KRÜGER jelentősége. Az indogermán és a sémi nyelvek hajlításának összevetése; az altaji nyelvek.

Pesten 1857. tavaszhoz 2.

Tekintetes Úr!

Mindnyájan kezdők vagyunk, 's nem juthat nekünk más tennivaló annál, hogy úgy iparkodjunk, hogy az utánunk érkezők ne lehessenek csak kezdők, hanem kénytelenek legyenek folytatni elkezdött munkánkat. Hatni kell kiváltképp prot. papjainkra, hogy ők vegyék kezeikbe a' tudományt, ki a' remek, ki a' sémi, ki a' magyar nyelvészetet, ki teológiai szakot, 's arra derekasan készüljenek; az ő tudományos közremunkálkodásuk [ez utóbbi szótag betoldva] hiját felette érezzük. Tudom, ők elszigeteltségükben még inkább meg vagynak nyögözve, mint tanáraink: ámde mennél többen közzülek övedzenek föl, annál kisebb lesz az elszigeteltség, 's nagyobb mozoghatóságuk.

Krügerre nézve, ha nem csalatkozom, az lehetne a' görög tanulásunk alapja, ennek hát tudós — nyelvészeti tudós — fordítása tanítóink tanítása lehetne. Errül hát utóbb is. Ha megkapja a' könyvet T. úr, 's megcsinálja, mire szives volt igérvközni, ne tessék az idő miatt aggódni; ha nem vehetném be a' VI. füzetbe, beveszem majd a' harmadik folyam első füzetibe.

A' megemlített két dolgozatát T. urnak, t. i. Warga M. nyelvtanának bírálatát, 's a' Sárvári Cosarjárólít [!]² örömet elfogadom, 's a' mi belőle belefér a' VI. füzetbe, — melyre több nagyobb cikk vár — abban fog kijönni. A' nyelv hajlítását pedig nagyon szeretném T. Urtul látni. Erre nézve, reménylem tökéletesen egyet értünk. Én t. i. mint valahol kimondtam, az indogermán és sémi nyelvek hajlítását nem abban látom, hogy képzőket és ragokat vesznek föl a' szótörzshöz, — ezt teszen az altaji nyelvfaj is, mégpedig nem kevesbbé szorosán, mint amazok, — hanem abban, hogy az előbbi két faj az idők vagy módok jelölésire a' ragokon kívül a' szótörzs szólóját is elváltoztatja, vagy

¹ Remek nyelvészet = classica philologia.

² A Magyar Nyelvészet 1857. évfolyama 426—475. lapjain közli IMRE SÁNDOR ismertetését: C. J. Caesar Művei I. kötet. Emlékiratok a galliai hadjáratról. Fordította Sárvári Béla. Pest, 1856.

a' szótörzset gyöngíti avagy erősíti. 'S ez nincsen a' mi nyelvünkben. A' német nyelvészet kénytelen lesz megtenni a' nevezett különböztetést, mí fogjuk rávenni. A' ragozásban egyik vagyunk; a szótörzs változásában különbözünk. Figyelmeztettem arra Ballagit, — de az nem azon erős szilárd talpas, millyen nekünk kell; jobban szeret villogni, mint melegíteni: azután semmit sem tud az altaji nyelvekben; egyes kiszédőgetett [a *d* betűt H. *g*-ből javította] szók nem tudomány. — A' magyar időkre nézve az V. füzetben, melly most fog megjelenni, új anyagot talál T. úr. Szeretném, ha írónk a' mult időket és az *ánd* *énd* időt helyesen tanulnók használni, stilusunk kimondhatatlan sokat nyerne.

A' gör [!] és latin nyelv viszonyait nem ismerem — de T. úr keze által bizonyosan tanulságossá lesz.

Béfejezem, a' mivel kezdenem kellett volna. Köszönöm szívességét, mellyel felszólításomra olly sokat ígérő levelet írt, 's köszönöm azon bizodalmat is, mellyet abban mutat irántam, hogy még más alkalomra is hágy [ez utóbbi szó betoldás] említendőket. Meg vagyok győződve, a' M. Nyelvészet T. urban derék harcst nyert. Hogy az nem jutalmaz, sőt hogy rágalmat hoz reám inkább mint sem jutalmat s úgy azokra is, kik velem kezét fognak, az ne ijesszen vissza. Ej más nótákat is tudnék <elg> elhegedülni embereinknek: de nem volna haszon benne. — Hajnalodik a' nyelvtudományra nézve; minap egy Nagy Szombati (VII. osztálybeli) tanulótlul vettem levelet, mellyben az ifjú utasítást kér. Jó jel, — illyen lehet csak jutalmunk.

Tisztelettel maradtam

Tttes Urnak

alázatos szolgálja.
Hunfalvy Pál.

3.

1857. júl. 19.

Szerkesztési ügyek: a Nyelvészet VI. füzete közli IMRE ismertetését SÁRVÁRI fordításáról. Nincs pénz korrektorra, maga javítja a szedést, ezért sok a hiba. A folyóirattal kapcsolatos egyéb problémák.

4.

Részvétnyilvánítás IMRE SÁNDOR gyermekének halála alkalmából.

Szükségesnek tartja 6—7 íven előadni a szanszkrit nyelvtant, s ezt a Magyar Nyelvészet évfolyamában közölni. Ez talán egy-két fiatalban korán ébreszt kedvet arra, amit később nehezebben tanulhat meg.

Pesten 1857, 9/10-kén.

Tekintetes Úr!

Ha részvevő sajnálat némileg enyhíthet olly fájdalom, mellynél nagyobb — úgy képzelem, mert nekem, bár tíz év óta házasnak, nincsenek gyermekeim — szüle nem ismér: fogadja tőlem e' <z> nyomorult enyhítést!

Nem estem a' várt cikk miatt semmi bajba, mert mindig úgy vagyok a' Nyelvészettel, hogy a' mit az első füzet számára nem kaphatok, azt a' második, harmadikra várom. A' szedést csak jövő héten kezdetem el, T. úr cikke tehát meg fogja nyitni ez évi folyamot. Tessék tehát a hátralevő részt is felküldeni; mert ha nem felette hosszú, egyszerre adnám; ha pedig hosszú, alkalmas helyen fogom megszakasztani, s a' másik felet a' következő füzetben adni.

Mit gondol T. úr erről? Gyakran van szükségünk a' szanszkrit nyelvtanra, 's nincs semmink, mire utasíthatnók az olvasót. Egyes nyelvtani tényeket, ha hosszabbacsán hozzuk is fel, mégsem [adhatjuk; kijavítva:] adhatunk úgy elő, hogy a' nyelv-szerkőzetet [felvilágosíthatják; kijavítva:] felvilágosíthassák. Szükségesnek tartom tehát 6—7 ívnyi téren előadni a' szanszkrit nyelvtant; 's ezt ez évi folyamban közleni. Minthogy bötűinkkel kell élni, az előadás lehető tömött lehet, úgy hogy a' nyelvtényeket kimerít-hesse. Sőt, mert kevés embernek van nálunk kedve és ideje, hivatalos foglalato-sossági közt, akár Bopp akár Benfey Szanszkrit nyelvtanát forgatni, 's az olvasás nehézségét legyőzni: azért kellene nálunk ilyenféle asininus pons, melly, lehet, egykét fiatalban korán ébreszt kedvet arra, mit aztán később annyival nehezebben tanulhat meg. — Közölje szívesen véleményét az iránt.

Megköszönvén czikkét, — vigasztalódást kívánok Tttes urnak, 's kedves nejeinek.

Tisztelő barátja
Hunfalvy Pál.

Az idei programját tessék
valamiképp elküldeni.

5.

LUGOSSY sértődése. Támadások HUNFALVY ellen. Néhány szanszkrit nyelvtan említése. — Bizonyos magyar ragozási alakok hasonlítász szanszkrit alakokkal.

Pesten 1857. 9/15.

Tekintetes Úr!

Köszönettel veszem a' 3 programját. — A' szkr. nyelvtanra nézve előttem is ugyan azon aggodalom áll, melly T. urat is tartóztatna [!]: csak-hogy „dum defluat amnis!” várhatnánk, ha meg akarnók várni a' mi embereink szabadulását az előítéletek nyügébül vagy kötelességek felfogását. Értem a' bizonyos főiskolára való célzását is! Felette sajnálkozom azon, hogy Lugossy úgy tette magát ellenembe a' mint. Válaszom irásában kevesebb ötet meg-teríteni, — mert azt gondoltam, erre ő reá nem szorul, csak tudjon finnül, mit, úgy hittem, tenni fog, ha vele beszéllek, — mint inkább másokat inteni akartam, hogy ne [ez utóbbi szó betoldás] engedjék át magokat csalképzete-teknek. De Lugossy iszonyúan megsértve találta magát „válaszom” által, s miután ismételt szólalkozás után sem akart kiengesztelődni — nem velem, mert azt fel sem veszem — hanem a' világos ösvényen járó tudománnyal: tudós gyereknek tartom őt, s föl sem veszem, bár mit [tegyen; kijavítva:] teszen is. — Tudom azon legdöntőbb kifogást is, mellyel agyon akarnak suj-tani, — hogy nem szoptam anyám tejével a' magyar nyelvet! Köszönjék meg a' sorsnak: különben ha magyar anyátul születve is tt.?pl.? találok lenni, már rég karikással lekergettem volna íróink 3/4-dét a' magyar parnasz-szusrul. — No de, úgy a' mint vagyok hozzászoktam a' gyermekek nyilazá-sához, s gyakran észre sem veszem, hogy reám lőnek. Ha felelek, mi gyakran történik, csak azért teszem, mivel a' mi közönségünk nem tud itélni, hanem csak azt nézi, ki meddig győz felelni. — Ne gondoljon T. barátom uram se az éretlenséggel, sőt az öregeket mellőzvé, a' fiataloknak annál inkább mutogassa a' Szkr. könyveket! Szóbul ért a' magyar ember! — Én Baudry franc. grammatikáját nem ismérem, de megvan „Vollständige Gram. der Sanscrit-sprache” Benfey, Leipzig 1852.” ez nem kezdőknek való, kik útmutató nélkül

tanulnak; 's megvan „Kritische Gr. der Sanskrit Sprache in kürzerer Fassung v. Bopp. 2 Ausgab. Berlin 1849.” Ezt igen alkalmasnak találom kezdőknek. —

Az említett fordított czikkkel várakozóék barátom egy kissé. Mert Csen-gery Szemléjébe beadtam már: „*A nyelvtudomány, s mi közünk lehet hozzá?*” mellyben az európai nyelvtudomány feladatát, történeti (és nyelvtani), bölcselmi eredményeit köztök előiteleteit [!] is előadván, s az ázs. és európai 4 nagy nyelvfajt, a' *sinait* (mire Schott „*Chinesische Sprachlehre*”-t használtam, Berlin, 1857), az <áj> árjait, altajit és sémit leírván, elég anyagot kaptam azon kérdésre: *mi közünk lehet a' nyelvtudományhoz?* s a' reá teendő feleletre. Minthogy a' tárgy igen bő, s én röviden, lehet sok helyütt nem eléggé világosan beszélttem: talán jó alkalmat szolgáltatok a' tárgy valamelyik részének világosabb és bővebb fejtögetésére. Azt tehetné T. B. uram, s ekkor [vagy: ahhoz?] alkalmasint használhatná a' fordított czikk velejét, s beküldhetné a' Szemlébe, melly az enyim után egy két hó mulva megint adhat ilyen tárgyat.

A' Nyelvészet I. füzete fogja az egész czikket adni. Nincsen abban olylyasmi, mit elleneznem kellene; bővíteni való van — mert *σὺν δύο ἀρχομένω* mindnyájan tanulunk. Lesz hát jegyzetem, mellyek az ezen tárgyróli nyomozás folytatását akarják előidézni.

Ez akad. év alatt az egész altaji nyelvfaj igéjét szándékozom előadni, összevetve a' Szanszkrittel, mert valahára rendelkezhetem némileg a' mandsuval és mongollal is. Ebből van egy jegyzet a' ?czikkem? alatt, mellyből tanuljuk, hogy a' tudók-féle ragozás a' sznkr. *paraszmaipadam*, a' hallik féle *p̄g* az *atmanépadam*-ragozáshoz hasonlít.

Vegre [!] van kis kérésem: Ne tessék a' levélpostán küldeni csomókat, hanem a' gyors-postakocsin, a' postadíj miatt. B. uram azt hitte bizonyosan, hogy az iskolai pecsét bérmentesít: de én nem állok ezen beneficium alatt. Minthogy a' Nyelvészek szegények, öconomusok is tartoznak lenni.

Isten T. b. urammal,

hü tisztelője
H Pál.

6.

A nyelvtudomány fontossága. — BUDENZ értékelése. — IMRE akadémiai levelező tagsága.

Pesten 1859 febr. 14.

Tekintetes Úr!

Vettem a' Csomót, s általadtam a' tud. Akademia Elnökének szóló levelet a' titkári hivatalban, a' másikat *p̄g* Ballagi urnak.

Tekintetes úr dolgozatát a' magyar igeidőkrül a' IV. füzetben fogom közleni. A' mit én Fogarasi munkájára irtam, az az Akad. értesítőben fog; 's pedig az Értesítő szokása szerint, nagy későn megjelenni. Ön dolgozata a' nép nyelvéből is hoz becses adalékok [ez utóbbi más szóból javítva], mellyek hasonlóképen azt tanusítják, hogy a' magyar élő nyelv is képes rendet és táv-arányt felfogni és tartani. Ön dolgozata, mint iskolai emberé is, nagy fontosságú. Mert (hisz én is a' magyar iskolákban tanultam, 's ha nem a' legjobbokban, talán nem is a' legrosszabbokban, tudom tehát körülbelül, mit tudtak és tudnak általában iskoláinkban) ha valaki vizsgálatra fogná tanítóinkat a' görög és latin ige-idők jelentéséről, azt hiszem, kevesen tudnának többet,

mint épen könnyv nélkül elmondani néhány betanult szabályt, mellynek hatását nem értik. Sokan [hallották; javítva:] hallottak ugyan valamit a' M. Nyelvészeti ebbeli mozgalmárul: de kicsinylik, hogy sem <meg>olvasnák, különben is egy „finnező”-től származik, azt hiszik, s annak tudása legalább nem szükséges, ha nem káros is. A' fogarasiféle tudomány az *igazi magyar tudomány*. Én apológiámban [-ban másból javítva] hidegen lemeztelenítem: egy úttal újra megerősítem az előbbi tanúságokat. Lehet, hogy ön cikkéhez is új adatokat fogok előhozni.

Lonkayban kissé nagyon hibázik az, mi gymnasiumi tudósban nem kellene hibáznia; a' k. [ez utóbbi betű betoldás] papok pedig, kik a' Tanodai lapokba irnak, nem lehetnek azok, kiktől grammatikai vagy stílusbeli szababosságot várni lehet. —

Apr. 6. Még nem igen jártam úgy, mint ez egyszer. Valahányszor elmém emlékező táblájára tekintetem, mindig azon tudattal teltem el, hogy T. úrnak válaszoltam, mert arra világosan emlékeztem, hogy egyszer irtam. Azomban ma papirosaim közt dulván, íme ott lappang ezen szerencsétlen megkezdett, különben is tartalmatlan levél. Alkalmasint maga szégyenközik vala, hogy ennyire üres, s inkább borult a' lomok közzé, hogysem magát mutogatta volna. Nem használt neki, — elküldöm, legalább annak bizonyosságára, hogy febr. 14-olta úgy hittem, hogy irtam T. úrnak. — Az ólta kijött a' III. füzet, fájdalom, a' szokottnál is több nyomtatási hibával. Erre nézve szeretnék segítséget, s nem kaphatok. A' IV. füzet, mellyet már szednek, adja Budenz ismertetésének folytatását; véleményem szerint igen derekast. Budenzben nagyon jeles nyelvtudóst kaptunk; azt szívesen megbocsáthatjuk neki, hogy előadása nem eléggé magyaros vagy világos még. Mellyikünk tudna így is két három év alatt idegen nyelven írni. Azután a' hiba reám hárul, ki elolvasom kéziratját, 's rajta igazítgatok. —

T. úr azt hiszi, hogy nékem köszöni levelező tagnak választatását. Csak atkozok, — nekem a' választásokba nem volt befolyásom, akkor én is levelező t. valék. Hanem minden látszólagos ellenkezések (daczára) mellett, mellyek az akadémia felolvasásaiban kitűnnek, az ügyre nézve nagy egyetértés van köztünk. Legalább én semmi személyi tekintetet nem tartok; úgy hiszem azért, mások sem. De megválasztatásának én is nagyon örülök, — nem igen találtam még köztünk embert, kinek eszejárásával annyira egyezném, mint a' T. uréval; mi<n> nekem annál jobban esik, mert meggyőző arrul, hogy tán még sem vagyok félen járó, mind a' mellett, hogy annyinak eszejárásával ellenkezem. —

Isten tartsa meg!

T. urnak

alázatos Szolgája
Hunfalvy Pál.

Kriechenbauer cikkét a' ?nek? használatáru jó volna ismertetni. Nem teheté azt T. ur, a' IV. füzet számára? Ne tessék válaszolni; ha 3 hét alatt nem küld semmit, olybá veszem, hogy nem teheti.

7.

Pest. 1859. jun. 12.

Nem tartaná-e meg székfoglalóját az akadémiai szünet előt? Július 4. alkalmas enne, mert ez az utolsó nyelvostályi ülés.

8.

1859. jul. 23.

Az értekezést — ha a szerző másképp nem rendelkezik — az Értesítőben közlik. A folyó akadémiai év nevezetes lesz, az Értesítőnek történeti nyomossága lehet, azért maradjon együtt, ami együvé való.

9.

Pesten, 1859. okt. 24.

HUNFALVY bírálja IMRE SÁNDORNak Kazinczyról írt pályamunkáját. Helyesli higgadt hangját, bátorságát, amely nem dicséri éjig Kazinczyt. CSENGERY erősen fogadkozott, hogy szemléjében kiadja a pályamunkát. Ha nem közölhetné mindjárt, akkor HUNFALVY gondoskodik arról, hogy a Pesti Naplóban jelenjék meg.

10.

A Kazinczyról írt tanulmány sorsa: az Akadémia pályamunkát nem ad vissza, így mégsem közölhető a Naplóban.

A IV. évfolyam utolsó füzeté hirdeti az új évfolyamot. Reméli, hogy a szaporított 5 ív ára kitelik az előfizetésekből, mert már a IV. évfolyamnál sem kellett a magából pótolni a költségeket. De azért ingyen munkára szorul. Ezt restellvén hajlandó is lett volna felhagyni a *Nyelvészettel*.

BUDENZ tanácsa a nyelvtudomány fellendítésére.

Pesten 1859 12/14-kén.

Tisztelt barátom uram!

A' tapasztalás megmutatta, hogy semmi sem lett Csengery ígérétebül, semmi sem a' Naplóí közlésbül. Ugyanis én, mint az Akademia ügyeiben nagyon novus homo, csak később tudtam meg azon akad. szabályt, melly az akadémiába beadott pályamunkák visszaadását tilalmazza, — s' hogy az így van minden Akademiánál. Akkor pedig, midőn ezt megtudtam, késő volt már egyebet tennem. Ergo habent sua fata libelli! —

Vette T. b. uram a' IV. foly. utolsó füzetét, s olvasta a' külső lapon álló hirdetését az új évfolyamnak. Ha nem áll is olyan jól ügyünk, mint azon hirdetésbül kitetszik, de azért rosszabbul sem állunk, a' mennyiben reményem, hogy az Akademia 50 példányra való előfizetésébül, s a' többiekbül ki fog telni a' szaporított 5 ív ára, mert már tavál, vagy is a' IV. folyamánál sem kellett magamébül pótolni. Azért még folyvást szorúlok <idegen> ingyen munkákra. Ezt restellvén, hajlandó voltam, fel is hagyni a' *Nyelvészettel*, melly tőlem csak ugyan szerfelett elveszi az érkezést: de talán nem épült volna jobban nyelvtudományunk. Új lélekzettel fogok hát hozzá, ha élek, legalább még négy évig, s ha úgy lehet mint most. T. b. uram közremunkálását kérem jövődében is. Reményem Debreczenben több érkezése lesz mint mostani helyén. S minthogy a' két classicus nyelv és irodalom körül fog munkálkodni, tessék megálmodni a' teendők tervét, s azt a' Nyelvészetben közleni. Minap Budenz urat szólítottam fel, tanácsolja a' mi intézeteinknek, mint háriítsák el a' hátramaradást, — mert hogy tanítóink sem nagy kedvvel, sem nagy ügyességgel nem forgolódnak a' görög és latin körül, az<t>, úgy látszik nekem, sok jelenségbül tetszik ki. — Budenz erre csak azt felelte: „Részletessítsék tanulmányaikat, foglalkozzanak főkép egy bizonyos classiscussal critice exegetice esthetice, szerezzék meg a' hozzá szükséges mentül teljesebb [apparatussal; javítva:] apparatusat, vegyenek föl e' tanulmányozásbül eredő egyes kérdéseket, fejteggessék meg ad propriam utilitatem, és közöljék in communem usum omnium.” — Azt hiszem, nagyon helyes tanács

ez — de hogyan birjuk reá embereinket, hogy szerinte cselekedjenek? Én Önt gondolnám azon embernek, ki értelmezőnk lehetne — 's ohajtom, hogy a' M. Nyelvészet utján legyen az.

Tehát jó egészséget a' nem sokára bekövetkező ünnepre és új évre — inaskodjunk, mennyire tőlünk telik.

T. urnak

tisztelő barátja
Hunfalvy P.

U. I. Nem azért írtam vak papirosra, hogy a' Nyelvészetre takarékoskodjam, hanem mert a' síma angol papiros kápráztatja szemeimet lámpavilágnál.

II.

Örvendez IMRE Debrecenbe kerülésén, mert nagyobb munkaosztás lévén lehetséges, bővül a kör és működése is hathatósabb lesz. Igaz ugyan, hogy Pesten is szűk a kör, mindenki elszigetelten dolgozik: ha találkoznak is néha valahol, a munkában levő dolgáról egyik sem szól, nehogy untassa a többit.

Pesten 1860 5-hava 17-kén

Tekintetes Úr!

Én eleitül fogva örömmel vettem azon hírt, hogy T. úr Debreczenbe fog menni; most annak teljesítését, vagy inkább végrehajtását nem lehet örömmel nem hallanom. Reményem ugyan is, hogy Debreczenben nagyobb munkaosztás lévén lehetséges, e' kör is jóval tágabbra nyilván mint Vásárhelyett, T. úr működése minden tekintetben hathatósabb lesz. Az igaz, Debreczenben is elszigetelve lehet az ember; hisz úgy vagyunk itt Pesten is. Mindenikünk magában d[olgozik] jól rosszul, sokat keveset, a' mint tőle telik, vagy kedve győzi; beható részvét, vagy épen igazító figyelemmel kísérés nálunk nincsen, legalább körömben nincsen. Meglehet, hogy mindnyájan nehézkesebb természetűek vagyunk, s inkább robotban, mint szent hivatásbul dolgozunk, lehet, hogy a' munkafelosztás oszlat el bennünket, kik még is kevesebben vagyunk, hogysen egy egy munkarésznek többen jutnának, kik között folyhatna a' részvevő, bátorító, igazító közlekedés; lehet hogy más körülmény uralkodik felettünk: az eredmény az, hogy ha találkozunk is néha valahol, a' munkában levő dolgarul egyik sem szól igen, mintegy tudván, hogy untatni fogna. Debreczenben hasonlóképp lehet, sőt hozzájárulhat még apró féltékenység is, melly annál erősebben hat, mentül összébb vonható a' kör, már a' vallás egyenlőségénél fogva is. De mind a' mellett szeretem Debreczenben tudni, már csak azért is, hogy közelebb jutott Pesthez, s így nekem is lesz valaha Szerencsém [!] Önhöz.

Említ valamit utolsó leveliben, mintha valamiért, a' mit egyszer nekem irt volna, aggódnék. Ha van aggódásra ok, az részemre esik, hogy ezen levelemet is illy későre halasztottam; T. úr semmivel sem hibázhatott ellenem. — Az ígért dolgotat soha sem lesz késő. —

Ballaginak általadtam, mindjárt a' levélnék kezemhez jutásakor, a' neki irottat.

Szivembül kívánván, hogy Debreczenben jó egészség és munkasiker tegye kedvessé lakását, minden tisztelettel vagyok

Tttes urnak

szives barátja
Hunfalvy Pál.

12.

Töredék. S. d.

Érzi, hogy dilettáns a görög és latin tudományokban. Kell, hogy ne csak a célt ismerje, hanem a célra vezető eszközöket is. Ezért vár sokat IMRÉTŐL, hogy ő legyen a gimnáziumaink Messiása... Csak gyakorlati ember értekezhet a klasszikus nyelvek tanításának módjáról. Szívesen látja, akár protestáns, akár katolikus ember teszi is ezt.

13.

IMRE cikkeinek közléséről. — Sajnálkozik a görög nyelv tanításának háttérbe szorításán. (Ballagi „káros kitűnőség”. — FOGARASI személyes tudósítása szerint a Nagyszótár megkezdése közel van.

Pesten, 1861, Jun. 13.

Tekintetes Barátom uram!

Hogy későre haladt annak bejelentése is, hogy vettem küldeményét T. B. uramnak, 's hogy a' görög nyelv fontosságáról írt munkáját a' III. füzetben megkezdem (fájdalom, ebben az egészben nem adhatom, lévén már egy hosszabb cikk megkezdve, midőn az kezemhez jutott) 's közbevetés nélkül a' IV.-dikben végét is adom, melly IV.-diket Julius végén vagy Augustus elején szeretném kiereszteni, ha a' szedők, kik most ezer meg ezer dologgal vannak elhalmozva, szándékomat meg nem hiúsítják. Használni fogom, természetesen, a' másik cikket is.

(Osterlamm hanyagságáról emlékeztetve meg, ugyan tessék megírni, hány évfolyam hibázik T. B. uramnál a' M. Nyelvészetből. Tessék azt egykét szóval legközelebb tenni, hogy a' III. füzet szétküldésekor már értesítve legyek.)

A' görög nyelv háttérbe szorítását nagyon sajnálom; én neki Pesten az evang. gymnasiumnál lehetőleg ellene fogok állani, — pedig most alapos reményem van, hogy azt évről évre emelni fogjuk — ha mindjárt magam maradnék is. Kár hogy a' pesti reformatus tanárok, mind Gönczy, mind Ballagi (melly<ik> utóbbi sok jelessége mellett mégis talán káros kitűnőség) a' valódi műveltető momentumokat nem írják; még nagyobb kár, hogy a' reformatus testvéreink részéről semmi hajlam sem mutatkozott az iskolák egyesítésére! Mi együtt egy archigymnasiumot állíthatunk volna fel: így két gyengébb gymnasiumunk lesz. Egy pesti protestans archigymnasium iskolai törvényt szabna az országban példája által.

Tett kérdéseire lakónilag felelek: A' *Tájszótár* folytatásáról nem tudok semmit; a' Nagy Szótár megkezdése, Fogarassi személyes tudósítása nyomán, közel van; a' M. Nyelv fejlődése való pályakérdés, tudtomra legalább megfejtve nincs.

T. barátom uram

tisztelője
Hunfalvy Pál.

U. i. Gymnasiumunkon egy lelkes tanár van, Szénássy, ki nagy szorgalommal pótolgatta a' hiányokat, mellyeket a' depr. Collegium, úgy látszik vala nekem, — mert régen ismérem — meg sem sejteté vele. — Egy indiskrét kérdés: Mennyi B. uramnak tiszteletdíja Debreczenben?

14.

Változás a M. Nyelvészetben: a' nyelvtudományi osztály bizottsága vette át a' kiadást. A' dolog lényege megmarad, mert a' Nyelvtudományi Közlemények szerkesztője is HUNFALVY LESZ, de ezután a' dolgozatok rendesen fognak díjaztatni. Az új folyóirat címének, szerkezetének terve.

Pesten, 1862. febr. 7.

Tekintetes Úr!

Ide zárva küldöm Pfeifer Ferd. nyugtát [!], melly a' történet elmondja. Igért vizontszolgálatára nézve ajánlattal állok elő: Debreczenben lévén, s a' gőzmalom részvényeinek árát megtudhatván tessék megvenni a' nálam lévő két részvényt. Úgy megszabadulnánk én azon bajtul, hogy Ön szivességét fárasszam, Ön meg attul, hogy fel is vegye a' pénzt még [!] el is küldje Pestre.

A' hírlapokbul megtudta már Ön, hogy változás akar történni a' M. Nyelvészettel. Ezen változást én dolgozó társaim tekintetébül is kívánom, kik eddigelé ingyen dolgoztak a' M. Nyelvészethez. Most a' nyelvtudományi osztá[ly] bizottsága vevén által a' kiadást [, a dol]gozatok rendszeren fognak díjaztatn[i . . .] ívéért), mint általában a' [. . .] munkálatai. Egyébiránt a' dolog lényege megmarad, mert én leszek a' Nyelvtudományi közlemények szerkesztője; csak annyiban változik, hogy eddigelé Imre Sándor cikkei kiadtam, a' nélkül hogy valaki [va]lami tudott volna róla, még az Akad. C[o]rrectorait se vehettem igénybe, csak Budenz — segített, ki, ámbár pápaszemes — én nem [va]lgyok az — még is akkorát [!] hibákat nézett el, hogy én sem különbeket; (A' hibák a' VI. füzetbe jönek ki a' világ elé.) most bé fogom jelenteni a' bizottságnak, hogy N. N. cikke errül arrul értekezik, s bé fog menni a' közlönybe. Sőt én még a' címet is meg akarnám tartani, így: *Magy. Nyelvészet. Kiadja a' m. akad. nyelvtudományi osztály bizottsága etc.* A' külső elrendezésben azon v[ál]tozás fog történni, hogy elül lesznek ért[e]ke-zések, hátul (a' füzet felét is betöltők, ha kell) *nyelvtudományi ismertetések*, külföldi és belföldi megjelent munkákrul; e' lesz hát a' bírálati rész, mit én nagyon szükségesnek tartok.

Ezennel [. . .] és kérem tehát T. urat, tessék [. . .] inkább állandó dolgozó társ le[n]ni [. . .] dolgozatokon kívül az ismertető részben hathatós közremunkálást elvállalni. Egyelőre csak 1 kötetet ígérünk egy esztendőre, melly 30 ívbül áll, de ára csak 3 for. [. . .] kr; sokkal jutányosabb a' vevőkre nézve. [. . .] 30 ives kötetet is 6 füzetekben akarom a[d]ni,] úgyhogy minden két hónapra 1 füzet essék. A' M. Nyelv. VI. folyamának VI. füzetét csak azért tartóztatom vissza, hogy borítékán a' szükséges tudnivalókat kihirdessem. Most februáriusban dönti el a' kérdést az igazgató tanács (— pénzrül lévő[n] szó): mí tehát, csak martiusban kezdhetjük [. . .] működésünket, de Dec. végéig ki akarnám [ad]ni a' 6 füzetet. Tessék tehát eleve készülni, és dolgozni.

[T]ttes Úrnak

alázatos Szolgája
Hunfalvy Pál.

U. i. I[. . .] azt állítja, ho[gy . . .] az V. füzetet[.]

15.*

Megkapta a Mondattant, ismertetni fogják.
Szeretne személyesen találkozni Imrével.

Pesten, 1861. 12/12.

16.

Megkapta a kincsásási babonát, s közli a Nyelvtud. Közlemények készülő füzetében.

A kolozsvári egyetem tájékán nem találkozik még senki, aki a rokon nyelvek tanulásába fogna?

* Az 1861. évből való levél — az időrendtől eltérve — a Ráday gyűjteményben a 15. sorszámot viseli.

Pesten, 1873. máj. 17.

Tekintetes Úr!

Régen meg akartam jelteni, hogy a' kincsásási babonát vettem, s közlöm a Nyelvt. Közlemények készülő füzetében.

Egyszersmind köszönetemet fejezem ki érte.

A' Kolosvári egyetem tájékán nem találkozik még senki, a' ki a rokon nyelvek kincsási [!] tanulásába fogjon? Igaz, ahhoz is kell, hogy az ember „magát Istenessen' hozza kesicze” [!], különben nem boldogul.

Tisztelő Szolgája
Hunfalvy Pál.

17.

[Levelezőlap.]

1887. máj. 28.

Néhány sor: Egy-két hétre elvonul Tiszaföldvára. A kéziratot magával viszi.

18.

A szegedi árvíz Hódmezővásárhelyt is veszélyezteti. — Észrevételek IMRE munkájának a *k* képzővel foglalkozó részére. — Káros igyekezet kiirtani a magyar nyelvből az ikés igét vagy a passzívumot, s a magyarból vola-pökös nyelvet csinálni. További nyelvészeti észrevételek.

Tisza-Földvár, 1887. jun. 7-én

Nagyságos Barátom uram!

Megtisztelő bizodalomát örömmel fogadván, a *k* képzőt tárgyaló részt ide hoztam magammal, és már el és meg is olvastam. De lehet-e most Barátomnak grammatikai dolgokról írni, mikor olvasnom kell, hogy milyen veszedelemben forog Hódmezővásárhely és vele együtt egy nagy darab föld? mikor azon ijesztő gondolat nyomja lelkemet, hogy míg én itt irogatni készülök, Barátom uram a lakosokkal aggódik, talán érezhetőbb bajban is leledzik? Hat és több száz éve áll Szeged, áll H. m. város. A Tisza azon hosszú idő alatt bizonyosan többször és még jobban megáradt, mint az utolsó tíz év alatt; a városok, a falvak határaiból bizonyosan mindannyiszor sok részre kientott a víz: de magokat a városokat, a falvakat nem bántotta soha úgy mint most. Kiöntött a víz, el is takarodott; a hátrahagyott iszap megtrágyásván a földeket, réteket, a reákövetkezett termékeny nyár bőven pótolta vissza a szenvedett kárt. T. i. a Tisza szabályozatlan lévén arra terjeng vala, a merre a természet lejtőt hagyott, melyet az épülő városok, falvak kerülve kerültek. Most milliókkal meg milliókkal szabályozgatjuk a folyót, megkorrigáljuk a természetet, s a földeket és réteket [a *k* másból javítva] *nem* biztosítjuk, ám de a városokra és falvakra zúditjuk az árt. Újra és okkal boszankodom a magyar könnyelműségre, melyet a tudatlanság és kötelességmulasztás táplál. Már én is érzem a magyar szabályozgatás hatását: három év óta fizetnek velem ármentesítési adót, pedig ha valaha a Kőrös vize, melyet a Tisza vize felfel tol, az én tenyérrnyi földemet is eléri, akkor HMVásárhelytt halászat lesz, nem búzaaratás. Megvert az Isten a helyhatóságokkal és a folyó-szabályozó társulatokkal!!

Jun. 14-én. A 13-kai hírek szerint legalább Makó és HMVásárhely kerülnek ki a vízbefúladást: tehát ma inkább van kedvem grammatikázásra.

Bizodalmának megfelelő bizodalommal teszem meg észrevételeimet, előrebocsátván, hogy én legnehezebbnek találom a képzők felőli okoskodást.

Annyi a magyar nyelvnek aképzője [!], hogy rengeteg erdejökben bejárót találne ugyan talán, de bajosan találhatnék kijárót. B. uram a *k* képzőt sokkal tágabb téren találja meg, mintsem én keresgélni merném.

Nagyon kétséges előttem, vajjon dok, kod, nok, kol, kal, kál, kor; lék stb. stb. dog deg (bor-dog [!], hi-deg), ékony, ákony stb. igenesen a *k* képzőhöz csatolandók-e? Úgy-e, mikor a *k* képzőről szólunk — akár világos előttünk értelme, mint a pluralisi *k*-nak, akár nem világos, mint a lél-e-*k* k-jának — csak magát a *k* hangot akarjuk érteni? Én legalább csak ezt értem. Már a felhozott és fel nem hozott egy vagy több szótagu képzőkben, mellyik az értelmet meghatározó hang: a d, n, l, sz-é? vagy a k-é? Én meg nem mondhatnám; mert én a *dok*, *lék* stbféléket [!] felbonthatatlan szó részeinek, az az képzőknek [e három utóbbi szó betoldás] tartom. *Aszkodik* s hasonló felbonthatók: asz + kod; de annál is kevesebbé az egyszerű *k* képzőhöz vonhatók.

Azt tanácsolnám tehát általában, hogy az egyszerű *k* képzőt különvalónak tüntesse fel B. uram, a több hanggal tetézt *k* képzőtől; s ebben is tüntesse ki a felbonthatót és a fel-nem bonthatót. Evvel, úgy hiszem, elejét vehetni azon kritikának, melly csak gáncsolni szeret.

Lássuk most az egyszerű *k* képzőt. A pluralisi *k*-t kivéve, a mellynek értelmét tudjuk (ámbar meg nem mondhatjuk, miért nálunk pluralisi jelentésű a *k*, valamint nem tudjuk, miért foglalja el helyét és jelentését a finnben, <t> vogulban stb. *t* s mutatkozik csak a lappban *k* meg *h*? s miért foglalja el helyét és jelentését a törökben *lar ler*?) a *k* képzőnek értelmét nem tudom: de megkülömböztetem a kicsinyítő *ka*, *ke* képzőtől, mellynek értelme hasonlóképen világos. A lél-*ek* káját nem tartanám egyenlő jelentésűnek a kicsi-*ke* képzőjével [!]. —

Az <t> egyszerű *k* képzőt pedig nem keresném én az egytagú, akár név-akár ?ige-szókon?; mert azokat nem bírom széttagolni. Tehát *ok*, *sok*, *vak*, *csik*; *ük*, *kék*, *lék*, *lik*; *lök*, *bök* stb. stb. gyökszók, mert szét nem tagolhatók. Még ha a rokon nyelvek útba igazításával tagolhatóknak látszanának is, p. o. mint a *fék* (fe, finn pää), *szék* (finn *ssä*[!]= bél), mégis a magyar nyelv szempontjából gyökszók. Valakik, mint Barátom uramnál olvassom, a sok-nak *k*-ját is képzőnek tartják. Alkalmassint csalatkoznak. A török *csak* <...> szakasztott magyar *sok*; a vogul *sau* (= sok) pedig rokona, a *k* vokálissá válván, mi nem ritka tünemény a mi és más nyelvekben, p. o. a latin *aqua* a franciában *eau*, a focus olasz *fuoco*, [e két utóbbi szó betoldás] a franciában *feu*, a paucus, olasz *poco* a franciában *peu*.

Bátrabban keresném a két <tagu> vagy több tagu szókon a *k* képzőt, mint: lélek, fészek, törek, torok &. Ezek közül is kiválasztanám a *g*-seket, mint: tőzeg, üszög stb. a mellyek *g*-jét nem bátorkodom egyenlőnek tartani a *k*-val. Tanúságos az „üszögös buza” és „üszköt vet”. Ez utóbbiban a *k* csak *sz* miatt lett *g*-ből; azért *húzgál* és *üszkál* nem *üsz-gál*. Így áll a tenuis *t* is <d> a media *d* helyére a *szitkot*, *szitkok* után a *szitok*-ban, *szidok* helyett

A „látdek, tovak (latd-é, tova) érdekes curiosumok, jegyzetbe valók; nem soroznám a képzőkhöz.

A verbumbeli *ik* (török, látszik, láttatik, huzódik) nem képző, hanem 3-dik személybeli *rag*, de tetézt értelmű *rag*, mert nemcsak a 3-dik személynek exponense, hanem a subjectumra való vonatkozást is kifejező. Azért jár *okvetlenül* azon igékkel <...>, mellyek értelme reflexiv és [e két utóbbi szó betoldás] passiv, de jár olyanokkal is, mellyek nem passiv értelműek, de hajdan bizonyosan reflexivék voltak. A „tör” frangit és „török” frangitur

a nem-nyelvésznek is megvilágosítja az *ik*-nek funkcióját. Külömben a latin deponens és a görög medium is világosítók. A passivum — mennyire nyelvtudományom ér — mindenütt a reflexivumból lett. Féliszeg rationalismus akarja a magyar nyelvből kivetni az *ikes* igéket; valamint ostobaság tanítgatni, hogy a magyar nyelvnek nincs passivuma. Bizony <az első> a német vagy cseh szerzetesek, kik az első fordításokat tették a latinból vagy akár az első született magyar fordítók, kik csakugyan olly tudósok nem lehettek mint Szarvasék, [e két utóbbi szó betoldás] nem componálhatták volna a passivumot, ha ott nem lett volna a nyelvben. Hanem azon igyekezet, *vola-pökös* nyelvvé csinálni a magyart, lábra kap most, kivált a pesti egyetemen. Az az igyekezet tagadja a *lata* stb. [ez utóbbi szó betoldás] formát is, mert az *vola pökös* nyelvben sincs meg.

Azomban nagyon helyes az a restrictio, melyet B. uram a Révai törvényére nézve a 121. [a 2-es más számjegyből javítva] lapon kifejez.

Az *ik*-nek reflexiv és passiv értelmét a finn *itse*-vel világosítom meg, a mellyel azt etymon szerint is összetartozónak vélem. „Itse” azt teszi, mit „maga”, tehát *ik* is „maga” jelentésű; azért több, mint csak a 3-dik személynek pusztá <...> jelelője, az alanyra is vonatkozván, mint tárgyra. *Tör-* (n), frangit, *tör-ik* frangitur, az alanyra is vonatkozik. Az *itse* a finn Kalevalában igen gyakran „de” jelentésű, mint hajdan nálunk is a „maga” azon jelentésű volt.

Vajjon az *ik* névszókon, mint képző, azonos-e az igebeli *ik*-kel? A minden-ki = mindenik azt sejtetné velünk, hogy azonos a pronomen *ki*-vel; de a melly-*ik*, jobb-*ik*, harmad-*ik* szint így felfoghatók-e: melly-*ki*, jobb-*ki*, harmad-*ki*? Hogy *kiemelő* jelentésű, világos, p. o. melly-*ik* a sok kozzül [!] tette azt? A kettő kozzül való kiemelkedést még erősebben fejezi ki, mikor mondjuk: „a jobbikat vesszük.” Az újabb *harmad-ik*, a régibb *harmad* helyett csak azt a tüneményt mutatja, melyet a „*hazul-ról, felől-ről* stb. mutatnak, tetézt jelölést, millyen az *azt-at* is. Illyen volna B. uram felhozott „meggyőződte” = facit ut convincatur, mi többet is jelent mint a „meggyőz” = convincit. A névszóbeli *ik* tehát szerintem képző, az igebeli *ik* pedig rag.

A 123. [a 2-es más számjegyből javítva] lapon lévő „habokit, részökit, loakim v. luakim” nagyon megérdemelnek egy megjegyzést, melly nyelvtörténeti. A magyar nyelv a possessiv ragokat a szótörzshöz, a casusbeli és viszonyító ragokat pedig a possessiv ragokhoz fűzi, p. o. atya, atyám, atyámnak, atyámhoz. A finn megfordítva teszi: a casusbeli és viszonyító ragokhoz fűzi a possessiveket, így *isä* (= is, ós, atya) *isällä, isälle* = atyának, atyához; *isälleni, isälleni* = atyának-om, atyához-om. Illyenféle a „habokit” = habjait vagy [e két utóbbi szó betoldás] habjokot, „részökit” = <...> reszeit [!]. A török is szakasztottan így teszen, mint a „luakim” (= lovaim vagy lovaink). At = ló; atlar = lovak, atlarim = lovakim. A nyelvtörténeti jegyzethez egy történelmi járulna; [ez utóbbi szótag betoldás] hozzá: vajjon ezeket a feltetsző alakokat a nyelv a török uralkodás idejében vette-e föl, vagy annak előtte is megvoltak-e már?

A törzs utóhangjának kettőzése (csattan, <retten,> zökken), úgy látszik nekem, nem jelent *kezdést*, hanem *hirtelen egyszeri* mozdulatot, a folytonosságot jelentő *csatog* <reteg> zökög ellenében. Ha *retteg* van *retten* mellett, a kettős *tt* törzsbeli.

Mínthogy ezen munka nem-nyelvészek számára is lesz írva, a homályos jelentésű, különösen a népnyelvből vett példákat jó volna phrasisokkal is

értelmezni. Így p. o. nem értem jól „iszák a német Sack (zsák), eleinte csak iszákos állatot, utóbb *iv*, iszik törzstől származtatva *iszákos-t*, sokat ivót jelent.” ---

A mit írtam, „ad amicas aures írtam”. De üdvözlöm B. uram munkáját, s leszek szószólója.

Jun. 16. N. Barátom uramnak

tisztelő barátja
Hunfalvy Pál.

NB. Csak Pestről fogom elindítani
a csomót, hová jövő kedden megyek vissza.

Közli:
VÉRTES O. AUGUSZTA